

JINOIY DAROMADLARNI LEGALLASHTIRISHGA QARSHI KURASHISH RAQAMLI BANK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH (ASAKABANK AJ MISOLIDA)

Aliyev Eldor Mirzoxidovich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18720969>

Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, elektron to'lov tizimlarining kengayishi va onlayn moliyaviy operatsiyalar hajmining oshishi O'zbekistonda jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimini tubdan qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. So'nggi yillarda mamlakatda raqamli bank infratuzilmasi sezilarli darajada takomillashgan bo'lsa-da, AML (Anti-Money Laundering) mexanizmlarining samaradorligi xalqaro mezonlar darajasiga to'liq mos kelmaydi. FATF tomonidan 2024-yilda e'lon qilingan baholash natijalariga ko'ra, O'zbekistonning AML tizimi "ME – moderately effective" darajasida deb topilgan bo'lib, bu tizimni raqamlashtirish va avtomatlashtirish zaruratini ko'rsatadi. Raqamli bank xizmatlari ulushi 2020-yildagi 25 foizdan 2024-yilda 78 foizgacha o'sdi, biroq bu o'sish bilan birga moliyaviy jinoyatlar xavfi ham keskin ortmoqda. Shu sababli, jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimini raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish mamlakat moliyaviy barqarorligi uchun strategik ahamiyat kasb etmoqda.

Asakabank AJ tajribasi bu jarayonda muhim misol bo'lib xizmat qiladi. Bank 2022-yildan boshlab "AML Risk Management System" va "Automated Transaction Control" dasturlarini joriy etgan. Ushbu tizimlar mijozlarning tranzaksiyalarini real vaqt rejimida tahlil qilib, shubhali operatsiyalarni avtomatik tarzda aniqlash va Markaziy bank huzuridagi moliyaviy monitoring tizimiga uzatish imkonini beradi. Bank, shuningdek, mijozlarni aniqlash jarayonida (KYC) biometrik ma'lumotlar, raqamli imzo va sun'iy intellektga asoslangan tahlil mexanizmlaridan foydalanmoqda. Natijada, so'nggi ikki yil ichida Asakabank tizimida shubhali tranzaksiyalar aniqlanish samaradorligi 32 foizdan 67 foizgacha oshgan. Bu esa raqamli texnologiyalar jinoiy daromadlarni aniqlashda sezilarli ustunlik berishini ko'rsatadi.

Biroq tizimning zaif tomonlari ham mavjud. Reznik va hamkorlar (2020) ta'kidlaganidek, raqamli iqtisodiyotdagi yangi to'lov shakllari va elektron aktivlar AML mexanizmlarini yanada murakkablashtiradi. O'zbekistonda riskga asoslangan yondashuv hali to'liq shakllanmagan bo'lib, mijozlarning tranzaksion xatti-harakatlarini chuqur tahlil qilish imkoniyatlari cheklangan. Banklar o'rtasida ma'lumot almashinuvi hamon to'liq avtomatlashtirilmagan, bu esa shubhali operatsiyalarni erta bosqichda aniqlashda kechikishlarga sabab bo'ladi. Shuningdek, AML bo'limlarida raqamli tahlil va sun'iy intellekt texnologiyalarini biladigan kadrlar yetishmasligi tizim samaradorligini pasaytiruvchi omillardandir. Eghaghe va hamkorlar (2024) olib borgan tadqiqotlarda ham shunga o'xshash holat ta'kidlanib, ko'plab mamlakatlarda AML tizimlari 90 foizgacha "noto'g'ri ijobiy signal" (false positive) ishlab chiqarishini qayd etishgan. Bu esa banklar uchun katta operatsion yuk va xarajatlarni keltirib chiqarmoqda.

Lieonov va Vasilyeva (2021) tomonidan olib borilgan tahlillar esa AML samaradorligini oshirishda raqamlashtirishning muhim o'rni borligini ilmiy asosda isbotlagan. Ularning tadqiqotida iqtisodiyotning raqamli rivojlanish darajasi bilan AML samaradorligi o'rtasida 0,7 darajada ijobiy korrelyatsiya aniqlangan. Demak, raqamli bank texnologiyalarini kengaytirish

va ularni moliyaviy nazorat tizimlariga integratsiya qilish orqali AML tizimi sezilarli darajada kuchayadi. Bu yondashuv O'zbekiston uchun ham dolzarb bo'lib, raqamli bank infratuzilmasini "regtech" va "fintech" yechimlar asosida shakllantirish zarur.

Yuqoridagi ilmiy natijalar va Asakabank amaliy tajribasidan kelib chiqib, O'zbekistonda AML tizimini takomillashtirishning bir nechta ustuvor yo'nalishlarini belgilash mumkin. Birinchidan, barcha tijorat banklari, Markaziy bank va moliyaviy nazorat organlarini yagona "AML Data Hub" platformasiga birlashtirish lozim. Bu tizim orqali shubhali tranzaksiyalar haqidagi ma'lumotlar real vaqt rejimida almashiladi va monitoring samaradorligi 40 foizgacha oshadi. Ikkinchidan, sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganishga asoslangan risk baholash modellarini joriy etish zarur. Ketenci va hamkorlar (2020) tomonidan ishlab chiqilgan vaqt-chastota tahliliga asoslangan AI algoritmlar banklarda shubhali operatsiyalarni 30 foiz tezroq aniqlash imkonini bergan. Uchinchidan, "e-KYC" tizimlarini keng joriy etish va blokcheyn texnologiyasini qo'llash zarur. He va Chen (2021) o'z tadqiqotlarida blokcheyn asosidagi AMLChain tizimi mijoz ma'lumotlarini maxfiy saqlagan holda banklararo tranzaksiyalarni to'liq kuzatish imkonini berishini isbotlashgan. Bu texnologiya O'zbekiston sharoitida ham shubhali operatsiyalarni izlenadigan va shaffof qilishda muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston Markaziy banki 2024-yilda AML bo'yicha milliy dastur qabul qildi, unda moliyaviy monitoring, axborot almashish, kadrlar tayyorlash va regtech yechimlarini rivojlantirish asosiy ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan. Ushbu chora-tadbirlar Asakabank singari yirik tijorat banklari uchun nafaqat AML tizimini mustahkamlash, balki xalqaro moliyaviy munosabatlarda ishonchni oshirishga xizmat qiladi. Shu yo'nalishda "AML kadrlar salohiyatini oshirish markazi"ni tashkil etish ham zarur. Bu markaz xalqaro FATF standartlariga muvofiq o'qitish dasturlari orqali professional mutaxassislar tayyorlashni ta'minlashi kerak.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimi rivojlanish bosqichida bo'lib, raqamli bank texnologiyalarining keng joriy etilishi uning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Asakabank AJ tajribasi buni amalda tasdiqlaydi: raqamli monitoring tizimlari joriy etilishi shubhali operatsiyalarni erta aniqlash, tranzaksiyalar shaffofligini ta'minlash va moliyaviy xavflarni kamaytirishda samarali vosita bo'layotganini ko'rsatmoqda. Shunday qilib, kelgusida O'zbekiston bank tizimi raqamli xavfsizlik, sun'iy intellekt asosidagi monitoring va blokcheyn texnologiyalarini uyg'unlashtirish orqali xalqaro moliyaviy tizim bilan integratsiyani kuchaytiradi hamda AML tizimini global standartlar darajasiga olib chiqadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2025). *Milliy jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurash tizimi (JFODL/TM/OQQTMQK)*.
2. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. (2004). *"Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish to'g'risida"* Qonun, 2004-yil 26-avgust.
3. Gazeta.uz. (2025). *Markaziy bank ikki oy ichida 23 ta bankni jarimaga tortdi.* — O'zbekiston bank tizimida AML nazoratini kuchaytirish bo'yicha yangilik.

4. Reznik, O., Danylevska, I., va boshq. (2020). *Current Status and Prospects of Anti-Money Laundering in the Digital Economy*. — *Journal of Economic Studies*.
5. Lieonov, S., Vasilyeva, T. (2021). *Banking in the Digital Age: Efficiency of Anti-Money Laundering Systems*. — *Economic Cybernetics Journal*.
6. IMTF. (2024). *Uzpromstroybank Implements Advanced AML/KYC/CFT Compliance Processes*. — Xalqaro amaliy tajriba.